

ІСТОРИЧНИЙ СПАДОК КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ ЯК ЦЕРКОВНОЇ ПРОВІНЦІ КОНСТАНТИНОПОЛЬСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Коробка В.М.,
Коробка Ю.В.

Близькою сусідкою племен, з яких сформувався український народ, була Візантійська імперія (Царство Ромеїв) – протягом багатьох століть один із головних осередків культури сучасного їй Людства. Столиці Візантії, Константинополю, належала і належить роль світового центру Православ'я. Тут в IV ст. на базі столичного церковного округу Візантійської імперії була створена Константинопольська православна церква. У 28-му правилі, прийнятому на IV Вселенському церковному соборі в 451 р., було відзначено, що ієрарх церкви у Візантії повинен титулуватися «Святішим архієпископом Константинополя – Нового Риму і Вселенським Патріархом» (вищим керівником церковного життя).

Постійні, військові та мирні контакти з Ромейською імперією забезпечили проникнення християнства на землі, де відбувалося становлення Київської держави. Київських князів Олега, Ігоря, Святослава вабили незліченні багатства імперії. У Візантію на багаторічну військову службу відправлялися цілі загони з Русі–України і багато хто повертався додому християнами. За відомостями «Повісті временних літ» у 944 р. на київському Подолі вже існувала соборна церква св. Іллі. В середині X ст. (957 р.) під час відвідин Константинополя прийняла хрещення київська княгиня Ольга – регентша при малолітньому синові Святославові. Однак за час її правління християнство так і не стало державною релігією через потужне язичницьке протистояння, в тому числі й войовничого сина.

У 988 р. хрещення з дружиною прийняв онук княгині Ольги – Великий князь київський Володимир Святославич. Історія прилучення до християнства держав середньовічної Європи свідчить, що за рішеннями того чи іншого правителя прийняти хрещення, як правило, стояли міркування політичні. Так було і з київським князем. Він скористався відчайдушним становищем візантійського імператора Василя II, якому довелося боротися зі смертельно небезпечним заколотом. Надання візантійцям на їхнє прохання військової допомоги Володимир Святославич зумовив одруженням із царською сестрою Анною. Природно, для цього потрібно було хрещення Володимира, яке він отримав на додачу до унікального на ті часи династичного шлюбу.

Хрещення ж інших підданих стало наслідком хрещення князя. У Києві Володимир, звелів знищити язичницькі святилища та ідолів, приступив до навернення киян до християнства. За прикладом Іоанна Хрестителя, який хрестив стародавніх іудеїв зануренням їх у води Йордану, покликані князем візантійські священники хрестили жителів Києва в Дніпрі. Традиційно прийняття християнства Руссю датується 988 роком (це дата хрещення самого Володимира). Протягом тривалого часу княжі намісники, долаючи значний опір, християнізували населення величезних володінь Київської держави, в основному, протягом князювання Володимира. Правда, частина нововернених поверталася до язичництва в момент відходу княжого війська з їхнього краю. До кінця XI ст. зберігалось язичництво в межиріччі Волги та Оки – Ростово-Суздальської землі, що стала пізніше ядром сучасної Російської держави й оформлення росіян як окремого народу.

Християнізація Київської держави означала її легітимацію на міжнародній арені. Київський князь тепер сприймався як правитель повноцінної в християнському світі країни. Це виявилось в численних династичних шлюбах київських князів, їх спадкоємців і спадкоємиць із представниками європейських королівських домів.

Християнізація відкрила шлях до сприйняття і поширення досягнень візантійської культури. Представники київського духовенства створили неповторні зразки літератури й образотворчого мистецтва. Літописи стали популярним жанром давньоукраїнської літератури. Найбільш древній із літописів, що дійшов до нас, – «Повість временних літ» була написана ченцем Нестором у XII ст. Чудові зразки повчальних проповідей залишили нам

митрополит Іларіон і один із засновників Києво-Печерського монастиря Феодосій Печерський. Створені в Києві ікони, фрески, мозаїки свідчать про високий рівень майстерності їх авторів. Шедеврами церковного будівництва стали Софійський і Успенський собори, Десятинна церква в Києві, Храм Святого Спаса в Чернігові та інші споруди.

Християнство сприяло зміцненню державної влади. Духовенство вселяло населенню і самим князям ідею про божественне походження князівської влади, вимагало від підданих беззаперечної покори, а від князя – усвідомлення своєї високої відповідальності.

Все християнське духовенство в межах Київської держави було об'єднане в митрополію – церковно-адміністративний округ, підлеглий Київському митрополитові, в складі Константинопольської церкви.

Вищий духовний клір митрополії призначався константинопольським патріархом і складався, в основному, з представників грецького духовенства, які прибули з берегів Босфору. Їм належала визначальна роль у справі вкорінення християнства в усіх сферах життя Київської держави, церковного будівництва та освіти.

У другій половині XII ст. церковне управління характеризувалося чіткою структурою: до складу Київської митрополії входили Галицька, Перемишльська (Червенська), Холмська, Володимиро-Волинська, Турівська (Пінська), Юр'ївська, Білгородська, Чернігівська, Рязанська, Володимиро-Суздальська єпархії.

Після спустошення Русі–України й розорення Києва (1240 р.) монгольськими завойовниками київські митрополити місцем свого перебування обрали Володимир-на-Клязьмі – столицю Володимиро-Суздальського князівства. У XIII – XV ст. в межиріччі Волги та Оки зароджується і перетворюється в могутню державу Московське князівство, в столицю якого в XIV ст. переноситься кафедра Київського митрополита. У XIV – XV ст. на українські та білоруські землі у складі Великого князівства Литовського поширювалася духовна влада митрополитів, які, перебуваючи в Москві, продовжували вживати титул «митрополит Київський і всієї Русі».

1448 р. собор єпископів Московської держави з метою зміцнення влади Великого князя Василя II, без згоди Константинопольського патріархату, поставив в якості митрополита «Київського» – єпископа рязанського Йону. Це означало де-факто автокефалію православної церкви в межах Великого князівства Московського, не визнану, однак, константинопольським патріархом [1]. Митрополит Йона, який помер у 1461р., був останнім митрополитом у Москві, що мав титул «Київського і всієї Русі». По смерті Йони на його місце було обрано новим московським митрополитом Феодосія, і великий князь московський Василь II поставив його, не питаючи дозволу константинопольського патріарха. Новий митрополит прийняв титул «митрополит Московський і всієї Русі» [2].

Хоча приводом проголошення незалежності Московської митрополії від Константинопольського патріархату була вимушена його унія з Римом, але і після розриву цього злиття Московські митрополити не повернулися в підпорядкування Константинополю, а останній не визнавав автокефалію Московської митрополії понад 140 років. У канонічній ізоляції Московська митрополія перебувала до 1589 р., коли Константинопольського патріарха Єремію II (Траноса), який приїхав до Москви за «милостинею», змусили «поставити» московського митрополита Йова на патріаршество, а більш пізні Собори в Константинополі його статус підтвердили. Правда, з Київською митрополією московський патріарх не мав ніяких стосунків.

За митрополита Петра Могили (1633 – 1647 рр.) Київ перетворився на визначний інтелектуальний центр православ'я. Підвищення освітнього рівня духовенства було найважливішим засобом його реформи. Видатні теологи – випускники заснованої турботами митрополита Києво-Могилянської колегії – піднесли богослов'я на рівень відповідний вимогам часу.

Обставини визвольної війни проти влади Речі Посполитої спонукали Богдана Хмельницького піти на визнання протекторату московського царя над Гетьманщиною –

новоствореною українською козацькою державою. Внаслідок Переяславської ради (1654 р.) і наступних переговорів між гетьманським та царським урядами було укладено воєнно-політичний союз, наслідком якого було і поступове поглинання козацьких земель Московським царством. Одночасно почався процес залучення Київської митрополії в орбіту впливу Московського патріархату та ерозії приналежності її Константинопольському патріарху. Цьому процесу сприяла позиція безхарактерних ставлеників Москви – гетьманів Брюховецького, Многогрішного і Самойловича. Константинопольський патріарх Діонісій, всупереч церковним правилам, під тиском уряду Османської імперії погодився поступитися київську митрополію Московській церкві. В результаті з 1686 р. Київська митрополія опинилася під юрисдикцією Московського патріархату.

Задовго до підпорядкування Київської митрополії Москва широко використовувала українських священнослужителів, щоб подолати некомпетентність, яка панувала в середовищі московського духовенства. У 1649 р. цар Олексій Михайлович запросив до Москви з Київського братського монастиря українських вчених Єпіфанія Славинецького, Арсенія Сатановського та інших переводити з грецької мови церковні книги й богословські твори. До послуг вчених Київської академії звертався знаменитий патріарх Никон для виправлення богослужбових книг відповідно до грецьких оригіналів. Вченому ченцеві Симеону Полоцькому, випускнику Києво-Могилянської колегії, цар Олексій Михайлович доручив виховувати сина, спадкоємця престолу, царевича Федора. С. Полоцький використовував своє становище при царському дворі для відродження в Москві живої церковної проповіді в церквах, яка не практикувалася тут майже 200 років, бо її вважали ересю.

За задумом С. Полоцького вже після його смерті в Москві була створена перша вища школа на кшталт Київського колегіуму. Кадри викладачів забезпечувалися українцями. Так, 1721 р. Синод наказував: «...В славено-латинских Московских школах мало учителей, а ко учению философии весьма никого нет; а слышно де, что в Киеве обретаются ко учению философии, риторики и пиитики способныи мужи... И по его великаго государя указу велено способных ко учению персон из Киевопечерскаго монастыря, или где инде кто обретається, отправить к Москве обычайно на подводах без замедления» [3].

На архієреїв, вихованих в Україні – Ф. Прокоповича, С. Яворського, Ф. Лопатинського, спирався Петро I, втілюючи нові відносини між державою та церквою та здійснюючи керування Російською Православною Церквою.

Протягом XVIII ст. імперська інтелектуальна потуга відчувалася в основному з вихідців з Київської митрополії, звідси поповнювалися кадри вищого православного духовенства імперії. Вочевидь, ця обставина викликала занепокоєння кліриків-росіян, яке поширилося на імператрицю. Внаслідок цього світ побачив законодавчий акт – синодський указ імператриці Єлизавети Петрівни, яким оголошувалось «чтоб к произведению на праздные вакансии во архиереи Ея Императорскому Величеству представляемы были из архимандритов и великороссияне, да и в архимандриты производимы б были ж и из великороссиян же» [4].

Актом історичної справедливості можна вважати постанову Синоду Константинопольського патріархату від 11 жовтня 2018 р. про скасування рішення XVII в. про перехід Київської митрополії до Московського патріархату. У наш час правонаступницею Київської митрополії є Православна церква України (ПЦУ), утворена 15 грудня 2018 р. на визнаному Вселенським патріархатом помісному соборі шляхом об'єднання українських православних юрисдикцій. Першим предстоятелем Православної церкви України став митрополит Київський і всієї України Єпіфаній. Константинопольський патріархат присвоїв ПЦУ статус автокефальної - самостійної помісної церкви, адміністративно повністю незалежної від інших православних помісних церков, але єдиної з ними у віровченні, що перебуває з ними в літургійному спілкуванні. Межі канонічної території ПЦУ визначаються межами української держави.

17 березня 2019 р. у першу неділю Великого посту (Неділю Торжества Православ'я), намісник Святогірської Лаври Митрополит Арсеній (в миру Яковенко Ігор Федорович) на проповіді, скрупульозно дотримуючись правил гомілетики, продовжував, очевидно, давно розпочату підготовку мирян до кардинального висновку. Намагаючись відшукати безпомилковий шлях до сердець слухачів, архієрей нагадав парафіянам про дідусів і бабусь, батьків і матерів. У цьому вгадується спроба викликати у слухачів шанобливе бажання наслідувати церковну традицію найближчих людей - улюблених родичів.

Основна думка ієрарха (див. 2:16 сек.): «... Ми хочемо ... бути в складі Російської православної церкви, очолюваної патріархом Кирилом». Митрополит Арсеній закликав дотримуватися цього порядку і сам «проголосував» за те, щоб Українська православна церква продовжувала перебувати в складі РПЦ [5].

Релігійно-повчальна мова архієрея не передбачала ні найменшого сумніву чи заперечення – бо той, хто проти, на його думку, заслуговує на всіляку осуду, як «зрадник», «Іуда». Так, психічно впливаючи на прихожан, використовую класичні прийоми маніпуляції, митрополит Арсеній домігся бажаного результату – схвалення зборами пастви московоцентричної орієнтації духовенства УПЦ (МП). Заклик архієрея до мирян зберігати відданість сімейним традиціям приналежності РПЦ – камуфляж дуже давно і ретельно насадженого забуття про духовну спадщину Київської митрополії і її неправомірне підпорядкування Московському патріархату.

З чого можна зробити висновок, що проповідь митрополита була підготовлена як дійство сценічного гіпнотизера, яке перетворилося на агітацію за «руській мір» – теорію і практику підпорядкування Російською Федерацією сусідніх держав, що виникли на руїнах СРСР.

Таким чином, не викликає сумніву правомірність вимоги норми Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», яка зобов'язує Українську православну церкву Московського патріархату вказати в назві приналежність до Російської церкви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мицик Ю.А. Йона // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2005. – С. 654
2. Мицик Ю.А. Московський патріархат // Енциклопедія історії України: Т. 7: Мі-О / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во «Наукова думка», 2010. – С. 88
3. Огієнко І. Історія української культури: коротка історія культурного життя українського народу. – Вінніпег: Волинь, 1970. – 272 с.
4. О избирании Кандидатов в Архиереи и Архимандриты из Великороссиян. 17 апреля 1754 г. // ПСЗ. – Спб, 1830. – Т. XIV: 1754–1757, №10216. – С. 58.
5. Єпископ колишньої «УПЦ МП» відкрито заявив про бажання бути у складі РПЦ: відео-файл [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/DUKHOVNYY.FRONT/videos/vb.2121693374564804/302222507351810/?type=2&theater> – Дата перегляду: 18.04.2019

ЧУДОВЕ ТА ЧУДОТВОРНЕ В ПОВСЯКДЕННІ ПРАВОСЛАВНИХ ЧЕРНІГІВЩИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVII СТ. НА ПРИКЛАДІ ТВОРУ ДМИТРА ТУПТАЛА (РОСТОВСЬКОГО) “РУНО ОРОШЕННЕ”

Гончаренко І.М.

Останнім часом зростає інтерес істориків до імагінарного (уявного) в житті людей попередніх часів. Одним з першопрохідців, що наголосив на значенні імагінарного або уявного в повсякденному житті людей Середньовіччя, був Жак Ле Гофф. Історик зазначив,